

LA DEMOCRATITZACIÓ DEL PODER POLÍTIC A L'ÀFRICA: EXPERIÈNCIES, DIFICULTATS I PERSPECTIVES

Tshimpanga Matala

Professor convidat a la Universitat del País Basc. Redactor en Cap de *Tiempo de Paz*

Ponència pronunciada en castellà

I.- ELS VALORS DE LA DEMOCRÀCIA PER ÀFRICA

La democràcia és un règim polític en el qual la sobirania s'exerceix pel poble. En aquest sentit ha estat considerada com el poder del poble. La gestió del poder en un marc democràtic té determinades característiques fonamentals que són el pluralisme de les opinions, el qual garanteix la llibertat d'expressió, la protecció dels drets dels ciutadans i les seves llibertats.

Si en el règim democràtic es pretén que el poble és qui exerceix el poder, aquest exercici el fa per mitjà dels seus representants que actuen segons les regles de joc preestablertes, les quals es constitueixen de principis i lleis expressades clarament i solemnement en la Constitució de la Nació que es converteix en el marc jurídic de referència per a qualsevol acció política. Un sistema polític així configurat ens porta al que denominem l'Estat de Dret.

És des del segle XIX quan s'han anat formant progressivament aquests diferents elements constitutius de la democràcia representativa¹. És cert que la democràcia no és un règim polític perfecte. Tenen també les seves imperfeccions i les seves carències. No obstant, comparada amb l'autoritarisme polític, és un règim acceptable. El gran valor de la democràcia descansa en els contrapesos que s'imposa per evitar qualsevol abús de poders. La llibertat d'expressió tant per apreciar com per criticar exigint responsabilitats, juntament a l'equilibri de poders són elements que tendeixen a millorar cada vegada més l'acció governamental en pro d'una major eficiència i pel benestar de tots els ciutadans. Assegurat aquest mínim de transparència i de bona governabilitat, la inversió en el progrés social està al seu torn garantida.

Durant anys, aquesta bona governabilitat ha mancat en la gestió del poder a l'Àfrica. Sense llibertat d'expressió per una crítica constructiva, sense contrapesos polítics per sufocar qualsevol intent d'abús de poder, Àfrica ha malbaratat fons importants que s'haguessin invertit en el desenvolupament. Al mateix temps, la repressió de l'oposició política ha aniquilat bones iniciatives i neutralitzat possibles alternatives de sortida a la crisi que pateix el continent. No obstant, convençuts dels valors de la democràcia, els pobles africans segueixen la lluita per assentar la democràcia i un Estat de dret.

II.- DEMOCRÀCIA A L'ÀFRICA TRADICIONAL

II.1.- Una democràcia arrelada en el comunitarisme i la solidaritat

Les societats tradicionals africanes no han tingut totes la mateixa organització política. Si bé algunes van conèixer estructures polítiques més avançades, altres, al contrari, les van tenir difuses i poc definides. Malgrat aquestes diferències, l'element comú d'aquestes societats va ser la presència d'una autoritat política dotada d'un poder consensuat i habilitada per prendre decisions en benefici de la societat².

La història i l'evolució del poder a l'Àfrica tradicional en relació amb l'apropiació dels mitjans de producció, no s'ha perfilat de la mateixa manera que a les antigues societats europees. La solidaritat i el sentit de l'interès general eren vells valors considerats com a fonamentals en la

¹ GAXIE, D., *La démocratie représentative*, Paris, Montchrestien, 1993, p. 41

² FORTES, M. y EVANS-PRITCHARD, E.E., *African Political Systems*, London, Oxford University Press, 1970.

comunitat tradicional africana, de tal manera que van haver de marcar considerablement el contingut de la relació entre africans i el propi sentit del poder. Per tant, la interpretació africana del poder ha hagut de destacar la funció equilibradora i redistribuïdora dels governants, la seva dependència dels imperatius naturals i culturals, de tal manera que el poder era comunitari i humà.

L'Àfrica en el seu ambient tradicional s'identificava pel seu sentit de solidaritat. Segons els casos, les necessitats bàsiques d'un grup familiar eren cobertes per un dels seus membres, que era considerat com el més ric d'aquesta família. D'aquesta manera, les relacions de parentiu tals com les que es teixien entre nebots, néts, oncles..., van ser encara més fortes a l'Àfrica. En aquest sentit, la família africana no es limitava només al nucli compost pel marit, la dona i els fills, sinó que s'estenia també a les altres famílies que eren de la mateixa sang, fins a perllongar-se als no membres amb els quals es mantenia una unió estreta. En una societat marcada per aquest sentit de la família, qui posseïa el poder se sentia un membre més de la mateixa amb una clara consciència de la seva comesa: assegurar el benestar i la supervivència del grup. Les pràctiques egoistes i d'acumulació de riqueses no eren compatibles amb l'ètica i la cultura de la societat tradicional africana.

II.2.- Una democràcia representativa amb un ampli consens social

És cert que a les societats africanes tradicionals han existit grans Caps que, en pretendre encarnar tot el grup, van concentrar el poder a les seves mans. Tanmateix, van deixar un marge de maniobra als col·laboradors directes que tenien la llibertat de criticar per complir la seva missió d'assessorament. La divergència d'opinions es considerava natural en una societat que recorria al debat en busca de vies de sortida als problemes que es plantejaven. Per tant, aquest poder era generalment compartit i exercit amb un ampli consens social.

Aquestes societats practicaven una diferenciació institucional ben determinada, amb diverses estructures representatives i deliberatives en què el Consell dels Savis o els Notables exercia un paper important de contrapès polític front el Cap tradicional.

L'acceptació d'aquesta jerarquia, el paper que exercia cadascuna de les autoritats, així com la col·laboració entre els diferents estrats a favor del progrés de la societat expressaven la consciència que tenien dels límits dels seus poders. D'aquí que el poder dictatorial no era una pràctica a l'Àfrica tradicional.

Tot i que qualsevol poder sigui considerat com una manifestació de la desigualtat, la seva estructura a l'Àfrica tradicional tendia a garantir la solidaritat entre tots els membres de la societat. El repartiment del mateix respectava l'equilibri de les iniciatives dels seus diferents detentors, de tal manera que assegurava la concertació política, el consens i el sentit democràtic³.

II.3.- Una democràcia respectuosa dels drets humans

El poder tradicional a l'Àfrica reconeixia els drets dels individus al mateix temps que imposava les obligacions. Qualsevol acte polític havia de ser conforme als principis socials i respectar els drets i obligacions reconeguts.

En aquestes societats tradicionals van existir alguns principis en pro de la protecció dels drets humans⁴. En efecte l'Àfrica tradicional va disposar d'un sistema de drets i llibertats, tot i que no existia ni un reconeixement ni una fórmula escrita d'aquests drets i llibertats de la manera en què són enunciats actualment⁵. Descriuint-los es descobreix un parentiu que els relaciona innegablement amb el sistema actual de drets humans que, en la concepció europea, s'entenen com un conjunt de principis que serveixen de marc o referència legal, i la finalitat

³ DIAGNE, P., "El poder en Àfrica", a AA.VV., *El concepto del poder en África*, Barcelona, Serbal/UNESCO, 1983, p. 32

⁴ KEBA MBAYE, *Les droits de l'homme en Afrique*, Paris, A. Pédone, 1992, p.24.

⁵ WELCH, C. E., Jr i MELTZER, R. I., *Human Rights and Development in Africa*, New York, State University of New York Press, 1984, pp. 7-8.

principal dels quals és ser invocats pels particulars contra el grup amb el qual ha sorgit el conflicte, amb l'objectiu de fer prevaldre les seves prerrogatives. En altres termes, es tracta d'un conjunt de principis jurídics que serveixen de referència per establir la justícia i reconèixer la igualtat entre els éssers humans. Podem encara més insistir en el fet de que són principis jurídics fonamentals que s'apliquen tant als individus com als pobles, i que tenen l'objectiu de protegir les prerrogatives inherents a tot home i dona, presos col·lectivament, per la senzilla raó de que existeix una dignitat relacionada a la seva persona i justificada per la seva condició humana⁶.

La societat africana tradicional era solidària i humanista, de tal manera que el respecte a l'ésser humà era una característica intrínseca de la mateixa. Rebutjar aquest respecte era contradir un dels valors fundacionals de l'esmentada societat. Aquest humanisme deixava sentir el respecte i el reconeixement dels drets i llibertats de cadascun dels membres del grup i d'aquest en el seu conjunt.

Entre aquests drets i llibertats destacaven el dret a la vida, el dret al treball, a l'educació, la llibertat d'expressió, la llibertat religiosa, la llibertat d'associació. Tractant-se del dret a la vida, a l'Àfrica tradicional va tenir, a causa de les seves creences religioses mil·lenàries, un profund respecte a la vida considerada com a obra dels déus lluny de l'abast dels homes, que no tenen capacitat ni de modificar-la ni d'interrompre-la. No s'havia de matar més que en cas de necessitat. Per una altra banda, aquest dret a la vida en el sistema africà de drets humans suposa també l'obligació de donar als que no tenen mitjans de subsistència el que sigui necessari per assegurar la seva supervivència, això és, la seva vida.

Sent un lloc amb gran sentit de solidaritat entre els seus habitants, la societat africana vetllava pel respecte dels drets humans, de tal manera que la violació dels mateixos pel poder establert era gairebé inexistent.

III.- DEMOCRÀCIA A L'ÀFRICA INDEPENDENT

El contacte amb el món occidental va desdibuixar l'esquema tradicional de participació en la gestió del poder. En el seu intent d'enfortir les bases d'un Estat que era una amalgama de diverses ètnies, l'administració colonial va concentrar totes les seves decisions a l'autoritat central. Dotats de mitjans moderns de repressió, alguns Caps tradicionals es van anar convertint cada vegada més en tirans, abusant dels seus privilegis socials per imposar la seva voluntat.

Amb la descolonització, els països africans accedeixen a la seva sobirania i hereten estructures estatals concebudes des dels centres de poders de les antigues metròpolis. Els nous caps d'Estat, després d'uns anys d'experiència democràtica, van tornar a concentrar i monopolitzar el poder. Van instaurar el culte a la personalitat. Era la privatització del poder en benefici d'una família o de l'elit dirigent.

III.1.- Crisi d'ideologia política i autoritarisme polític

L'enfrontament ideològic en el qual la comunitat internacional post segona guerra mundial es va quedar sumida i la conseqüent bipolaritat que la va caracteritzar van revelar la carència d'una ideologia política africana que reflectís un pensament polític propi capaç d'allunyar l'Àfrica d'aquestes influències estrangeres i donar al continent una concepció pròpia del poder. Malgrat les proclamacions oficials dels seu estatut de no alineats, gairebé tots els governs africans es van situar darrere d'un o altre bloc durant el període de la guerra freda. Aquesta situació ha generat dificultats a l'hora de promoure la democràcia en el continent. La divisió del món en dos blocs després de la segona guerra mundial no ha facilitat una millor gestió política de l'Àfrica. En el seu intent de preservar cadascun la seva àrea d'influència a l'Àfrica, cada bloc ha intentat mantenir en el poder uns dirigents polítics sense suficient recolzament del seu poble.

Tot i que a les seves respectives constitucions hagin proclamat com un dels principis fonamentals la igualtat de tots davant la llei i el respecte dels valors democràtics, els governs

⁶ KEBA MBAYE, *op. cit.*, p. 24.

africans post-independència han guardat una distància enorme entre la teoria i la pràctica. Ni la Declaració Universal dels Drets Humans de 1948, ni la Carta Africana dels Drets Humans dels Pobles aprovada a Nairobi el 1981, van constituir un marc de referència en el compliment de les seves polítiques. D'aquesta manera, han estat freqüents les violacions dels drets humans.

El poder a l'Àfrica moderna ha estat autoritari i gairebé tota., Qui el posseeix, controla els ressorts de l'economia i modela els comportaments socials. Ha estat un poder personificat i concentrat a les úniques mans dels "Pares de la Nació", dels "Fundadors de la Pàtria". La tradicional separació de poders, característica d'una gestió democràtica, no ha estat realitat a l'Àfrica moderna, ja que el Cap de l'estat ja estat, en molts casos, el Cap de govern, el principal legislador i el màxim jutge. L'ombra del seu poder planejava a totes les estructures polítiques de l'Estat.

Aquest sistema polític basat en la dictadura, l'autoritarisme i la confiscació de les llibertats fonamentals no ha portat ni el desenvolupament ni la pau a l'Àfrica. Al contrari ha dut a l'abús del poder i a les arbitriietats. La manca de justícia social i la desigual redistribució de la renda nacional han trencat el consens social alimentant el separatisme i el tribalisme. Tota aquesta situació va debilitar l'Estat africà aprofundint el subdesenvolupament.

I la ingerència de l'exèrcit en els afers polítics va agreujar encara més la situació. Els cops d'Estat es van convertir en el mode de conquesta de poder a l'Àfrica, de manera que qui controlava l'exèrcit, controlava el govern. Ha estat el cas de Togo, Burundi, Rwanda, Uganda, Nigèria, RD Congo, etc...

Debilitat l'Estat a l'Àfrica, es va hipotecar el futur de milions de ciutadans d'aquest continent. Actualment, el panorama és desolador. Les guerres i la pobresa semblen descriure millor el continent. Sense confinar-se en la seva actitud fatalista, els africans lluiten per treure el continent de la crisi, i un dels focus d'aquesta lluita està en el terreny polític en el qual es busca assentar un Estat de dret convençuts de la idea que la política és tan important per l'èxit del desenvolupament com l'economia⁷. La lluita contra la pobresa requereix formes fermes i sòlides de governabilitat democràtica a tots els nivells de la societat.

III.2.- Fi de la guerra freda i transicions per la democràcia a l'Àfrica

Les reivindicacions a favor d'un sistema polític plural es remunten a molt abans de la dècada dels 80. Tanmateix, les escasses protestes en petició de reformes democràtiques van ser sempre reprimides durament, davant el silenci i la indiferència dels governs occidentals. Interessats en mantenir les seves àrees d'influència a l'Àfrica, aquests governs volien consolidar en el poder els dirigents polítics locals. Però, la desaparició de la guerra freda va reduir la importància estratègica que es concedia a aquestes àrees, debilitant-se, al mateix temps, les bases del poder dictatorial.

Des d'aquell moment, a principis dels 90, davant les pressions de la població, molts Estats africans van emprendre un nou camí cap a l'obertura política intentant democratitzar els seus sistemes polítics. D'aquesta manera, la dècada dels 90 quedarà marcada a la història de l'Àfrica com un període de trencament amb les polítiques heretades de la independència, i com a punt d'inici en el despertar de les consciències.

Seria fals afirmar que el model autoritari va ser una realitat generalitzada a tota l'Àfrica, donat que no tots els països africans el van adoptar com a mode de govern. Alguns –tot i que molt pocs- van saber organitzar el seu sistema polític sobre estructures més o menys participatives i democràtiques. És el cas de Senegal, de les Illes Maurici i de Botswana, que practiquen el pluripartidisme des de fa més de 15 anys, reconeixent la llibertat de premsa, la independència del poder judicial i el respecte dels drets humans. I Namíbia, que va accedir a la seva sobirania des del 21 de març de 1990, practica també el pluripartidisme i completa aquesta llista de països amb estructures polítiques democràtiques davant els canvis postguerra freda.

⁷ Idea que defensa l'últim Informe del PNUD sobre el Desenvolupament Humà 2002, "profundizar la democracia en un mundo fragmentado", Madrid, Mundi-Prensa, 2002.

En aquesta dinàmica cap a la transició democràtica, convé subratllar la transcendència que va tenir la XVI Cimera francòfona de La Baule (França), celebrada del 19 al 21 de juny de 1990, en què François Mitterand, llavors President de la República Francesa, va declarar que el recolzament tant polític com financer del govern francès s'orientaria, des d'aquells moments, cap aquells països que més es predisposessin a democratitzar les seves estructures polítiques i respectar les llibertats i els drets humans.

La versió britànica de La Baule va ser la "Doctrina Hurd" de 1990, en la qual el llavors ministre d'Afers Exteriors Douglas Hurd, va declarar també que la política britànica d'ajuda al desenvolupament seria desplegada només a favor d'aquells països orientats cap al pluralisme polític, el foment d'un Estat de dret i el respecte als drets humans, així com l'economia de lliure mercat. Era l'inici de la política de condicionalitat democràtica a l'Àfrica. D'aquesta manera, la reestructuració de la societat africana sobre bases que garantissin una participació popular havia de ser un pas important no només per evitar les tensions i donar un salt de qualitat en la gestió del poder, sinó també per assegurar l'èxit de les polítiques de desenvolupament.

IV.- EXPRIÈNCIES DE DEMOCRÀCIA A L'ÀFRICA

D'acord amb les orientacions polítiques suggerides a la Cimera de La Baule i davant les pressions de les seves poblacions, diversos països francòfons van voler implantar el model multipartidista en els seus respectius territoris. Tanmateix, ja abans d'aquesta Cimera, Benín havia iniciat el procés de reforma en el seu sistema polític.

Davant la difícil conjuntura socioeconòmica i sota la pressió popular, el general Kerekou anunciava el 7 de desembre de 1989 la fi del marxisme acceptant al mateix temps l'obertura cap a un sistema democràtic i pluralista. La concepció d'aquest nou projecte de societat exigia un debat popular en el qual devien participar totes les forces tant polítiques com socials del país. En aquest sentit, va ser precís organitzar el que es va denominar la "Conferència Nacional" com a marc de debat, de diàleg i de conciliació d'opinions abans d'iniciar el procés democratitzador. La Conferència, que agrupava els partits polítics recentment creats, els sindicats, les confessions religioses, les ONG, les corporacions professionals, etc..., va inaugurar les seves sessions el 19 de febrer de 1990. En total, hi van assistir 524 delegats que van representar totes les forces polítiques, econòmiques i socioculturals del país. La sessió de cloenda va intervenir el 28 de febrer de 1990 adoptant una nova Llei fonamental més plural sotmesa al referèndum el 2 de desembre de 1990. Aquesta Llei contemplava una sèrie de reformes polítiques i econòmiques al temps que establia un règim presidencial amb eleccions sota sufragi universal directe.

Dotat amb amplis poders i amb un mandat limitat a cinc anys renovables, el candidat a la presidència no havia de pertànyer a les Forces Armades ni a les Forces de Seguretat de l'Estat. En el cas de que fos així, abans que res havia de dimitir i deixar de formar part d'aquests cossos. Aquesta condició va ser estesa a tots els candidats al Parlament.

La transició democràtica a Benín va ser una de les més pacífiques d'Àfrica. El seu èxit va provocar un efecte dominó i va animar altres països africans a seguir el mateix camí. Va ser el cas de Burundi, Congo, ex Zaire, Gabon, ... amb diferents sorts que no es poden comparar a l'experiència de Benín.

A l'àrea dels països anglòfons es pot notar el cas de Sud-àfrica, Ghana, Zàmbia, Nigèria, etc...

V.- PRINCIPALS TRETOS I BALANÇ DE LA DEMOCRÀCIA A L'ÀFRICA

V.1.- Trets comuns de la transició democràtica a l'Àfrica

Els països africans que han experimentat canvis polítics a favor de la democràcia, han recorregut cadascun un camí propi d'acord amb les seves realitats específiques. Tanmateix, aquests processos han tingut alguns elements gairebé comuns.

1.- El primer d'aquests elements ha estat la convocatòria d'una Conferència Nacional Sobirana, és a dir, una mena de fòrum en el qual havien de reunir-se totes les forces polítiques i socials

del país, partits polítics de l'oposició, partits polítics al poder, sindicats, esglésies, ONG, associacions professionals, etc., per avaluar el passat, buscar les causes del fracàs sociopolític, elaborar un nou projecte de societat i estudiar les estructures de transició que portin a la celebració d'eleccions democràtiques per assentar així un sistema capaç de concretar els ideals dels pobles africans. La Conferència Nacional va tenir lloc a Benín, Togo, Zaire, Congo, Burundi, etc.

Tanmateix, els països africans anglòfons no van procedir a la convocatòria d'aquest fòrum. Per a ells, la via més ràpida va ser la celebració directa d'eleccions, com va ser el cas de Zàmbia, on el President Kenneth Kaunda va ser derrocat pel sindicalista Frederic Chiluba l'octubre de 1991; a Ghana, on Jerry Rawlings es va succeir a ell mateix, igual que Yoweri Museveni a Uganda; i a Nigèria on el govern militar de Babangida va iniciar el procés de transició democràtica, el qual va culminar en la celebració d'eleccions els resultats de les quals van ser anul·lats pel govern militar del general Sani Abacha. A Kenya, va conservar el seu càrrec el President Daniel Arap Moi.

2.- El segon element va ser el gran protagonisme de l'església en la transició democràtica. Al Congo, Togo, Zaire, Benín, les autoritats eclesiàstiques, arquebisbes principalment, han estat els grans animadors i orientadors de les Conferències Nacionals. La corrupció i la manca de serietat de molts polítics van suscitar sentiments de desconfiança en la població que sol·licitava que aquestes conferències estiguessin sota control de persones neutrals i íntegres.

3.- El tercer element és el ressorgiment i la participació de la societat civil en la determinació i la reorientació de les noves línies de polítiques als països africans. Les ONG, les esglésies, els sindicats, les organitzacions estudiantils, les associacions professionals, etc., han estat un element dinàmic i decisiu en la lluita per la transició democràtica a l'Àfrica.

4.- L'escassa rotació de l'elit política al poder. La transició política a l'Àfrica, llevat poques excepcions, s'ha desenvolupat en un espai polític en el qual es van moure els mateixos protagonistes i actors de la política africana.

V.2.- Balanç del procés democratitzador a l'Àfrica

El balanç del procés democratitzador a l'Àfrica no és encoratjador. Cap a finals de 1994, més de la meitat dels països africans havien experimentat una transició política marcada principalment pel reconeixement del pluralisme polític i la convocatòria d'eleccions lliures. Tanmateix, la impressió que es recull d'aquest procés de canvi en la seva globalitat és la manca d'una evolució política positiva i substancial. Els canvis han estat molt limitats, sobretot pel que fa a la circulació de l'elit política, que segueix sent generalment la mateixa malgrat la inversió dels papers. Moltes són les dictadures que segueixen en peu dissimulades darrere una màscara de democràcia. Per tant, el multipartidisme no és més que un element de la democràcia, però no la democràcia pròpiament dita⁸.

Intentant sintetitzar, podem dir que Àfrica ha experimentat transicions democràtiques que han tingut diferents resultats entre els qual en destaquem tres:

1.- Existeixen experiències democràtiques que han tingut èxit i que van consolidant paulatinament els sistemes polítics establerts. En aquestes hi ha hagut una veritable alternança i una renovació de l'elit dirigent.

2.- Al mateix temps, hi ha experiències que s'han estancat en pseudodemocràcies amb risc de tornar a recuperar els mètodes autoritaris i convertir-se de nou en les dictadures. Aquestes experiències, en la seva majoria, són les que no han permès una rotació de l'elit dirigent o han procedit a una renovació superficial de la mateixa. Amb eleccions o sense elles, persisteixen tendències cap a la concentració del poder a l'Executiu, amb un Parlament i el Poder Judicial enfeudats al poder.

3.- I finalment, països que no han avançat massa i que segueixen amb governs autoritaris.

⁸ ELLA NCHAMA, C. M., *op. cit.*, p. 8.

a) **Àfrica del Nord**

En aquesta part d'Àfrica, existeix la pseudodemocràcia al Marroc i dictadures en els altres països de la regió, sent el sistema polític de Tunísia i Líbia més tancat i monolític.

b) **Àfrica de l'Oest**

En aquesta regió, l'experiència es consolida paulatinament. Països com Senegal, Benín, Nigèria, Cap Verd, Ghana i Mali avancen en un camí que millori cada dia la governabilitat i consolidi l'Estat de dret. Tanmateix, venen també altres països a la regió en els quals aquesta experiència està bloquejada. És el cas de Togo i Libèria. Existeixen també pseudodemocràcies a Burkina Faso i Camerun.

c) **Àfrica de l'Est**

Tanzània va consolidant el seu sistema democràtic. Existeix una pseudodemocràcia a Kenya, mentre que els altres països de la regió viuen estancats en sistemes polítics autoritaris.

d) **Àfrica Central**

Àfrica Central és la regió més enrederida en la transició democràtica. Malgrat les iniciatives empreses a Guinea Equatorial, Camerun, Txad, RD Congo, RCA, Gabon, podem afirmar que es tracta de governs que no han operat cap alternança política, de manera que segueix la mateixa elit dels temps de gestió autoritària.

e) **Àfrica Austral**

És la regió més avançada en la transició cap a la democràcia. Sud-àfrica, Botswana, Namíbia, Moçambic, Zàmbia destaquen, mentre que Zimbabwe es confina encara en una pseudodemocràcia. La fi de la guerra a Angola amb la conversió de la UNITA en partit polític pot augurar l'adveniment d'un sistema democràtic a aquest país.

VI.- DIFUCLUTATS DE DEMOCRÀCIA A L'ÀFRICA

La democràcia i l'Estat de dret es troben encara entre les preocupacions quotidianes de la majoria dels pobles de l'Àfrica. Molts governs africans fingeixen avançar cap aquests objectius, però sense voluntat política no determinació. Temen perdre el poder al·legant arguments que defensen la unitat nacional i l'estabilitat per aconseguir la prosperitat. Somnis o imaginacions que contradiuen totalment les realitats que es viuen en el terreny: divisions ètniques i inestabilitat en la pobresa.

VI.1.- La debilitat de l'Estat i el fet ètnic

Perviu en la pròpia genètica de l'Estat africà determinats caràcters incompatibles amb la pràctica de la democràcia. L'Estat africà és, en certa mesura, un vehicle de valors negatius i antidemocràtics que impedeixen convertir-se en un actor sincer de la democratització. És un Estat opressor sense vincles sòlids entre tots els seus components. Per tant, aquesta fragilitat fa també fràgil la democràcia. La debilitat dels vincles entre algunes ètnies que formen els Estats africans no facilita l'emergència d'un sentit de la nació i de mútua confiança en la gestió del poder. Alguns sectors de la població prefereixen identificar-se més en la seva ètnia que en el propi Estat. Alguns Presidents han preferit establir la seva residència en el seu poble natal, decisió que il·lustra aquest sentiment d'identificació.

La manipulació de l'ètnia amb l'objectiu d'assolir interessos polítics és un fenomen freqüent, explotat per molts actors de la política africana. L'electorat es funda no sobre base d'idees i de conviccions polítiques, sinó més sobre els vincles ètnics. Un dels problemes rellevants de l'Estat africà modern es basa en aquest dilema entre la realitat de la diversitat ètnica i el necessari consens social. Com conciliar ambdós elements de l'equació sense violar les regles democràtiques?

VI.2.- El dèficit de la cultura democràtica i de l'ètica política

Un dels obstacles és el dèficit de la cultura democràtica i l'ètica política. Un esforç ha de ser desplegat en aquest terreny per inculcar comportaments de tolerància i de respecte a l'opinió contrària fins l'acceptació d'una derrota política. La democràcia necessita no només un govern legítim sinó també una oposició legítima⁹.

Per altra banda, la corrupció fa vulnerable l'elit dirigent. És freqüent la compra de consciències, de tal manera que la defensa de l'interès general i la projecció d'un ideal compartit per tots els membres de la societat es troba postergat a favor d'interessos particulars. En aquest sentit, molts partits polítics que ahir es proclamaven de l'oposició, criticant a les places públiques la gestió del partit únic, per no haver sabut cohesionar els seus esforços ni aconseguir un front comú que consolidés la democràcia, han culminat dividits. Fragmentats per interessos particulars i per les seves ambicions desmesurades, alguns d'aquests suposats partits de l'oposició s'han aliat a l'antic partit únic. Aquestes aliances no es determinen per compartir i defensar les mateixes idees polítiques, sinó pels beneficis polítics i econòmics en joc. Aquests comportaments de l'oposició s'han observat en la transició a Kenya, Togo, Congo, Guinea Equatorial, Gabon, etc.

VI.3.- La ignorància dels drets humans

La lluita per la democràcia a l'Àfrica ha comès aquest error de concentrar els esforços en la conquesta dels drets polítics i civils, és a dir, aconseguir l'elecció de dirigents per sufragi universal directe. Les eleccions lliures i democràtiques no han de resumir tot el que ha de contenir un sistema democràtic. En altres termes, la democràcia política s'ha d'acompanyar de la democràcia econòmica. Si no, tot es resumeix en un sistema amb falses aparences de pluralisme observades en la lliure expressió, en la celebració d'eleccions democràtiques, de vegades dubtoses, mentre que els centres de producció que sustenten l'economia queden encara sota control de l'elit local i del poder estranger. És almenys a aquest nivell on es troba tota la clau del debat sobre la democràcia a l'Àfrica.

La població africana ha de lluitar tant pels drets polítics i civils com pels drets econòmics, socials i culturals per la plenitud de la democràcia a l'Àfrica. La conquesta d'aquests drets i el seu ple exercici seran una garantia de bona governabilitat. La seva ignorància permet els abusos de poder i les ingerències estrangeres.

La majoria dels suposats governs democràtics africans s'enfronten actualment a aquesta realitat i la democràcia econòmica és encara una assignatura pendent. Un exemple il·lustratiu és el de l'economia petrolera que manté moltes zones obscures i constitueix un dels punts de dependència dels governs africans de les multinacionals petrolíferes estrangeres (Elf-Aquitaine, Agip, Shell, Texaco...).

VI.4.- Les ingerències estrangeres

Un dels problemes als quals s'enfronta el procés cap a la democràcia a l'Àfrica és la manca d'autonomia de decisió política reflectida per la subordinació al poder estranger. L'elit dirigent d'Àfrica sembla alegrar-se més de la legitimitat i el reconeixement que els atorga la comunitat internacional passant per alt el seu propi poble. En aquest sentit, es pot pensar que la independència ha estat una ficció, ja que molts països africans romanen sota la tutela de governs estrangers els interessos estratègics i econòmics dels quals determinen l'esquema clientelista amb ells, fins a no tenir autonomia en algunes decisions importants que haurien de ser de la seva competència exclusiva.

L'existència de bases militars estrangeres a molts països africans és un signe manifest d'aquestes ingerències i la persistència d'aquells interessos que dificulten avui la promoció de la democràcia a l'Àfrica. Molts països africans d'expressió francesa segueixen tenint

⁹ PNUD, op. cit.

estacionades als seus territoris tropes franceses per motius de seguretat i d'estabilitat tal com afirmen en els acords de defensa o de cooperació militar.

La intervenció de França en la gestió de la política a l'Àfrica és permanent. Si aquesta intervenció afavorís el naixement i el desenvolupament de nous valors i la institució d'un Estat de dret basat en el respecte dels drets humans dels africans, no hi hauria dubte de que tots els pobles africans recolzarien aquestes accions. Tanmateix, la pràctica ha demostrat que la política francesa a l'Àfrica ha consistit, en la majoria dels casos, en mantenir governs impopulars que s'haurien esfondrat de no comptar amb aquest recolzament. La por cap el canvi ve de la idea de que és millor col·laborar amb els vells monstres coneguts que fer-ho amb els joves llops que poden debilitar les anelles de la cadena i desdibuixar tot el mapa del clientelisme que sustenta els interessos compartits, a no ser que aquests inscriguin la seva acció dins de la línia ja programada que consolidi aquests interessos. L'última guerra a Congo-Brazzaville amb l'evicció del President electe Pascal Lissouba, substituït per Sassou Nguesso amb el recolzament de França és eloqüent. L'intent de revisar els contractes d'explotació del petroli li va costar el càrrec al President Lissouba. Això demostra que la dependència política de l'Àfrica porta amb ella l'econòmica. Aquest clientelisme que es teixeix en el terreny dels interessos polítics es consolida amb les recompenses en el terreny econòmic.

VI.5.- El protagonisme de l'exèrcit en la gestió política

El militarisme en la gestió del poder a l'Àfrica és també un factor que obstaculitza l'adveniment de la democràcia en el continent. L'exèrcit ha estat sempre present en la gestió política a l'Àfrica, de tal manera que es va convertir en un dels protagonistes d'aquesta gestió. Per tant, l'alternança de governs mitjançant eleccions democràtiques no ha estat possible amb governs militars. És el cas a Togo, Congo, Rwanda, Burundi, Uganda, etc... Si les urnes decidien pels governs civils, les armes ho feien per governs militars, la qual cosa explica la sèrie de cops d'Estat que l'Àfrica ha experimentat des de mitjans dels anys 60 fins a finals dels 80.

Viure sota mandat de les armes explica certes tensions socials que han desembocat en guerres. La manca de diàleg polític en què poguessin participar diferents sectors de la societat ha creat frustracions i provocat profundes divisions en el si de la comunitat. Des d'aquestes consideracions, s'expliquen les actituds tribalistes i els enfrontaments ètnics que han tingut lloc en alguns països de l'Àfrica, tals com a Rwanda, Burundi, Sierra Leone,...

VII.- PERSPECTIVES I CONCLUSIONS

Malgrat totes aquestes dificultats s'observa una lluita permanent per assentar l'Estat de Dret a l'Àfrica. En aquest camí, és rellevant el paper que ha d'exercir la societat civil. S'ha de subratllar que aquesta ha estat durant anys absent per la repressió política i la manca de llibertat d'associació. Els darrers anys estan marcats per l'emergència d'aquest cos important en la responsabilització de la població a les tasques inherents al seu desenvolupament. És cert que moltes associacions civils a l'Àfrica són encara tan dèbils que no aconsegueixen encara assentar línies d'actuació que alliberin totalment els ciutadans. Fan falta estratègies que promoguin polítiques capaces de despertar les consciències i la idea de responsabilitat amb la finalitat de crear un nou dinamisme cap el desenvolupament.

Per una altra banda, la democràcia a l'Àfrica no ha de concebre's tan sols en termes de conquesta dels drets polítics i civils, és a dir, en termes d'eleccions lliures arbitrades pel joc de les urnes, sinó que també ha de concebre's en termes de conquesta del poder econòmic en sentit de controlar l'economia nacional principalment, els sectors econòmics més estratègics, avui sota domini de grans multinacionals. No cal tenir un govern elegit democràticament quan aquest està sota les pressions i a mercè d'influències econòmiques estrangeres. Persistiran riscos de desenvolupar polítiques més orientades cap a la protecció d'interessos d'aquestes forces que la dels autòctons. Per tant, mentre l'Àfrica no tingui mitjans propis de la seva política, tindrà difícilment una política pròpia dels seus mitjans.